
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

KÜZDELEM A HITÉRT

Csorba Béla: *Rögeszmélet*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1989

Régi közhely, hogy a gondolkodó embernek hitre van szüksége, különben cselekvése, alkotótevékenysége aránylag gyorsan a kényszerűség jegyeit kezdi mutatni, később pedig akár teljes meghasonlottságba is fulladhat. S valójában mindegy, hogy miben hisz: Istenben, emberben, önnön elhivatottságában, hiszen a hit súlyát nem a lehetséges vagy tényleges öncsalás foka adja meg, hanem elsősorban az, hogy a hívő par excellence értelmesnek véli az emberi életet, következőképp a jövőt fürkésző kreativitást is. A vallásos gondolkodás az értelmet az erővonalak meghosszabbításával küzdi ki magának, akár az ember megváltásáért harcba induló materialista eszmélkedés is, amely ugyancsak a jövőbe mintegy beleépülve véli számottevőnek működését. Csakhogy csüggesztő századunk épp a jövőtől fosztotta és fosztja meg ma is nap nap után az embert. Az anyagi javak hajhászásában, a fogyasztói manírok fertőzetében mind kevesebb idő marad a religiózus tudat ápolására, a metafizikai minőségek kutatására, ugyanakkor pedig mindaz, amit manapság a szocializmus általános válságaként emlegetnek szerte a világon, alapvetően megkérdőjelezte a társadalmi fejlődés egyik feltételezett törvényszerűségét, nevezetesen azt, hogy a jövő többé-kevésbé pontosan belátható, hiszen a történelem az osztályharcok története, világos hát, hogy a fejlődésnek ez az immanens törvényszerűsége, amennyiben hívek maradunk hozzá, előbb-utóbb a kommunizmusig röpit bennünket. S ha mindehhez hozzászámítjuk azt is, hogy a társadalmi torzulásokon, bűnökön és gyalázatokon túl a világon felszabaduló, egyre hatalmasabb materiális erők, melyek az ún. fejlődést volnának hivatottak biztosítani, javak és károk, ígéretek és veszélyek kieleződő ellentmondásosságának látványát kínálják, akkor nem nehéz belátni, hogy a mai ember tulajdonképpen jövő nélkül maradt, s bár ez ellen az állapot ellen megpróbál küzdeni, immár semmilyen biztos fogódzót nem talál, amely félelmét, szorongását huzamosabb időre feloldhatná. Különösen a szellem embere nem, aki egy több ezer éve tartó kínos menetelés részvevőjének érzi és tudja magát, most azonban a már-már kontrollálhatatlan „fejlődés” végképp becsapni készül előtte a kaput, s elzárni előtte azt az utat, melyen haladni tudna és szeretne.

Ennek az objektíve feltételezett eszmei válságnak a szimptomái messzemenően meghatározzák Csorba Béla verseskönyvének anyagát. „Vakvágányon a történelem mozdonyai hát ugass feléjük örökös bolond!” – írja a *József Attila (1980)*-ban, átmenetileg di-

lemma elé állítva az olvasót. Mert hiszen ha ama mozdonyok évtizedünk elején vakvágányon robogtak, fel kell tételeznünk, hogy számukra létezik nyílt pálya is, amely, a vasút képzetkörénél maradván, nyilván valahonnan valahová – konkrét cél felé vezet. Más szóval, idézetünk azt sugallja, mintha Csorba Béla még ismerné a vonatkozás megváltozó pályáját, amely a szükségszerűség jegyében megépíthető, de amelyet századunk időlegesen ködbe vont és degradált.

A kötet verseinek kontextusában azonban ez a feltételezés csakhamar semmissé válik, annál inkább, mert Csorba Béla már a *Stratégia* (1980) című első könyvében meggyőzően jelezte, hogy a végső igazságok ellenében a viszonylagosságot tartja mértékadónak. A *Dadogásban*, ha nem is elsőként, de ő is eljutott a felismerésig, miszerint „semmi sem azonos önmagával”, „minden ellentétben nyeri el / végső értelmét”, minek következtében nyilvánvaló, hogy „minden önmagán túlra mutat”. Szó se lehet tehát arról, hogy a *Rögeszméletben* nyílegyenes pálya meglétét tételezi. Ellenkezőleg, a vakvágányt látja definítívnek, melyet hasztalan ugat meg ismételten a lírai én, ez az „örökös bolond”. Lehatároltságának, pillanatba zártaságának méreteit talán a *Buszon, alva járva* érzékelteti a legközvetlenebbül: „Álmomban egy hídon állok az időben, / múlt és jövő közt fölfeszítve rég. / És ez a hid már sehova sem vezet.” Nem, mert ezen a hídon, ahelyett hogy távlatok tárulnának föl előtte, a Jakobson-felé elem válik uralkodóvá a költőben: „félek (s nem tudom, mi lesz velem”. Érthető hát, hogy Csorba Béla undorral fordul el szűkebb környezetének „okos ostobáitól”, amint „harminc ezüst serblijükön” behajóznak a színtérre, vagy attól a „felvilágosult férfiútól”, ki pozíciójának magasából lelkenedezve kiáltja alá, hogy „Már majdnem szabályos a nép!” S érthető az is, hogy a költő tágabb összefüggésekben sem tud biztató jeleket észlelni. Arcát nemcsak a „mérgezett kontinensből” hanem a „húgyos égtől” is elfordítja, s miközben keserű iróniával a „dialektikus és történelmi manierizmust” élteti, korunk Héphaisztoszaként minden patetika nélkül *Akhilleusz pajzsára* vési a tanulságot, hogy napjainkban a lét falusi víziójából csak ennyi maradt: „érik a kukorica, (érik a gané,) éretten potyognak halottaink. (Beszántandók a gabona alá.”

Mindazonáltal fölmerül a kérdés, mi ad megújulón impulzusokat Csorba Bélának, hogy, mint maga mondja egy helyt, alagutakat rágjon a Semmibe. A divat vagy a destrualás szándéka netán? Aligha. Mert igaz ugyan, hogy nagy elődje XIX. századi érvényességgel pontosan fogalmazott, midőn az egyszer fázó, máskor lánggal égő világi életről szólt, ám ezzel az észrevételével, sőt legismertebb versének jóslatával („lesz még egyszer ünnep a világon”) Csorba Béla gyakorlatilag már mit sem tud kezdeni. Ahhoz ugyanis, hogy a lánggal égés egy újabb periódusában reménykedjen, feltétlenül utópiára lenne szüksége, mely átmenthette a túl hosszúra nyúló hideg jelenlegi időszakán. Márpedig ilyesmi fel sem merülhet, hiszen „Utópisztikus elrugaszkodások / helyett kérdések. Kérdések / helyett válaszok. Válaszok / helyett semmi”, zárják le előtte a kört (*Itt és most*), vagy ahogy másutt, még meredekebben fogalmaz: „vége a komédiának / és az utópiának” (*Marx*). Nem azért természetesen, mintha az utópisztikus gondolkodás elve talpfákat szállítana a történelmi vakvágány monstruózus továbbépítéséhez, hanem mert a tapasztalat bizonyóságként amint az ember hatalmi eszközökkel hozzálát egy-egy utópia megvalósításához, ténykedése igen gyorsan a kitűzött célok rémítő ellentétébe csap át – hazugságtorlásokkal csúfolva meg a bizakodó elmét.

Ilyenformán Csorba Béla nem léphet le az álombeli hídról, nem szerezheti meg a magának a jövő ígéretét. Akarva-akaratlanul vállalnia kell a senki földjén való tartózkodást, s ez aztán egész sor poétikai változást eredményez lírájában. Költeményeit ugyan már a *Stratégia* idején otthontalanság- és idegenségérzet hatotta át, ezt azonban akkor még fesszes, rövidre fogott, szigorúan megkomponált, a hagyományos képletekhez közelebb álló versek közvetítették. A *Rögeszméletben* viszont, amikor már fanyar fintorral „obszcénikus-ekszrementisztikus poétának” nevezi magát, versbeszéde repedezetté, fragmentálttá vált, s a maga töredezettségében is autentikusan jelzi eszmei válságának dimenzióit. Annál inkább, mert költészetének dúlt tájait nem egyéni sérelmek csalogatják elő, hanem egy egyetemesebb érvényű sötét látomás. Egy olyan látomás, amely mögött a költészetteremtő sóvár hitszomjat csak az nem tudja érzékelni, akinek a hit sohasem jelentett megkerülhetetlen problémát.

UTASI Csaba

BEVEZETÉS A DOSITEJ-OLVASÁSBA

Dositej Obradović: *Szívemnek drága föld*. Fordította: Brasnyó István. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1989

A Forum Dositej Obradović műveit és munkásságát szemelvényesen bemutató új kiadványáról már kézbevétele pillanatában megállapíthatjuk, hogy mindenben megfelel a rendeltetészerű iskolai használat céljainak: a könyv az író születésének kétszázötvenedik évfordulójára készült a Tartományi Közművelődési Közösség jelvénytulajdonos versenyére a nemzetiségi kiadóvállalatok közös munkájával szerbhorvát, magyar, szlovák, ruszin és román nyelven, az alkalomnak megfelelő viszonylag magas példányszámban. Anyagát didaktikai szempontok figyelembe vételével Lazar Curčić válogatta az ilyen, kétszáz évnél is öregebb műveket szokásosan kísérelő terhes jegyzetapparátus szándékos mellőzésével, a szerző sokoldalúságát illusztráló rövid (és rövidített) szövegek sorával. A mintegy 130 oldalas válogatást Dragoljub Pavlović egyíves tanulmánya vezeti be Dositej írói jellemrajzában legmarkánsabb vonásaira irányítva az olvasó figyelmét, a könyv használatának átlagos irodalmi tájékozottsághoz mért szinten.

A fenti célok és megfontolások szerint szerkesztett kiadvány értékelése és ismertetése is szükségszerűen az említett szempontok mérlegelését kívánja meg (az összeállítás belső arányai, a besorolás cél- és időszerűsége, a könyv használati funkciója stb.) s kevésbé foglalkozhat magával a szerzővel, műve egészével, korának társadalmi és szellemi (irodalmi, filozófiai, esztétikai stb.) viszonyaival és állapotával. Mondjuk ki tehát még egyszer és nyomatékosan: a kiadvány messzemenően tekintetbe veszi az említett elvárásokat, s még kiadástechnikai megoldásai is azoknak vannak alárendelve: izléseken egyszerű, jól áttekinthető, még masszív kötése is alkalmassá teszi az intenzív használatra, a tömeges és versenyszerű olvasásra. Jó kedvcsináló és egyféle előjáték lehet Dositej elmélyültebb olvasásához, ami azonban a továbbiak során már csupán a szerző nyelvén folytatható. Magyarul legfeljebb még néhány vers vagy prózarészlet. Meg kell azonban